

ЩОДО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

О.В. ГУК,
аспірант¹,

ННЦ «Інститут аграрної економіки», Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-7901-2169>

E-mail: olegguk75@gmail.com

Анотація. Розкрито та уточнено сутність поняття «економічна безпека функціонування сільськогосподарських підприємств». Пропонуються методичні підходи до визначення базового рівня економічної безпеки функціонування сільськогосподарських підприємств. Досліджується вплив військових конфліктів на економічну стійкість аграрних підприємств. Визначаються основні виклики, з якими стикаються аграрні підприємства в умовах військових дій. Розробляються стратегії та заходи для забезпечення ефективного функціонування підприємств у період військового стану. Звертається увага на ключові аспекти економічної безпеки, такі як управління ризиками, резервування ресурсів і адаптація бізнес-моделей під впливом воєнних умов. Детальний аналіз стратегій забезпечує розуміння того, як аграрні підприємства можуть ефективно захищати свою економічну безпеку й зберігати стабільність у період військових загроз.

Економічна безпека функціонування сільськогосподарських підприємств – це стан підприємства, що характеризує його здатність бути ефективним, попри внутрішні та зовнішні загрози. Базовий рівень економічної безпеки функціонування сільськогосподарських підприємств визначається на основі оцінки таких показників, як фінансова стійкість, виробнича потужність, конкурентоспроможність, екологічна безпека. Військові конфлікти створюють значні загрози економічній безпеці аграрних підприємств. До основних викликів можна віднести: порушення виробничих процесів; зменшення доступу до ресурсів; підвищення рівня ризиків.

Для забезпечення ефективного функціонування аграрних підприємств у період військового стану необхідно розробити й впровадити комплекс заходів, таких як: управління ризиками; резервування ресурсів; адаптація бізнес-моделей. Управління ризиками передбачає розробку і впровадження заходів, спрямованих на зменшення ймовірності та наслідків негативних подій. Резервування ресурсів передбачає створення запасів ресурсів, необхідних для забезпечення безперебійного функціонування підприємства. Адаптація бізнес-моделей передбачає зміну організаційної структури, технологій, виробничих

¹ Науковий керівник – доктор економічних наук, професор, академік НААН Малік Микола Йосипович, ННЦ «Інститут аграрної економіки», Київ, Україна.

процесів тощо з урахуванням умов воєнного часу. Запропоновані стратегії й заходи за умови реалізації забезпечать підвищення економічної безпеки аграрних підприємств і сприятимуть їхньому стійкому функціонуванню у період військових загроз.

Ключові слова: економічна безпека; аграрне підприємство; стратегії; стійкість; управління ризиками; адаптація бізнес-моделей.

Актуальність

Повномасштабне вторгнення рф до України призвело до значних змін у всіх сферах економіки держави. Аграрний сектор є одним із найважливіших секторів економіки України і від його стабільного функціонування залежить продовольча безпека країни. В умовах військового стану аграрні підприємства зіштовхуються з низкою викликів, таких як: руйнування інфраструктури, в тому числі сільськогосподарських угідь, зростання цін на енергоносії та інші ресурси, порушення логістичних ланцюжків, зростання попиту на продовольство на світовому ринку. Ці виклики негативно впливають на економічну безпеку аграрних підприємств, що й вимагає прискіпливої уваги науковців і практиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Повномасштабне вторгнення рф до України призвело до значних змін у всіх сферах економіки держави. Аграрний сектор є одним із найважливіших секторів економіки України і від його стабільного функціонування залежить продовольча безпека. Питанням економічного розвитку підприємства присвятили свої праці багато вчених-економістів. Так, Ткачук Г.О. досліджує сучасні наукові підходи

щодо економічної безпеки підприємства й зауважує, що проблематика організації та функціонування цієї системи, насамперед, є різновекторною [28]. Васильців Т.Г. вивчає особливості розвитку підприємництва в окремих галузях економіки. У своїх працях вона аналізує проблеми та перспективи розвитку підприємництва в сільському господарстві, промисловості, сфері послуг тощо [3]. Ситник Г.В., Блакита Г.В., Гуляєва Н.М. представили теоретичні основи й практичні інструменти формування системи економічної безпеки, а також дослідили рівень і основні проблеми забезпечення економічної безпеки підприємництва в Україні [25]. Дубинська О.С. дослідила теоретичні підходи до розуміння сутності поняття фінансово-економічної безпеки підприємства, окреслила основні напрями оцінки цього поняття й розглянула основні методики оцінки її рівня [10]. Рогатіна Л.П. приділяє увагу методологічним засадам економічної безпеки суб'єктів господарювання з позицій макро- й мікроекономічних підходів, а отримані результати пропонує розуміти як основу здійснення системного управління економічною безпекою підприємства [24]. Тульчинська С.О. та Солосіч О.С. представляють концептуальні засади забезпечення економічної безпеки підприємництва безпосередньо в умовах воєнного стану та предметно

вивчають його основні особливості [26]. Огренич Ю. і Діброва акцентують увагу на економічній безпеці вітчизняних промислових підприємств і напрямках її підвищення [19]. Васильєв А. та Галенко В. досліджують сучасний стан фінансової безпеки підприємств аграрного сектору України в умовах правового режиму воєнного стану [2].

Метою дослідження є оцінити вплив військового стану в Україні на економічну безпеку аграрного підприємства та запропонувати дієві заходи щодо її підвищення.

Матеріали та методи дослідження

У рамках даного дослідження для досягнення поставленої мети були використані метод теоретичного узагальнення, аналізу й синтезу, індукції і дедукції, статистичного дослідження, систематизації, SWOT-аналіз і PEST-аналіз сільськогосподарських підприємств України, а також наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених. Зокрема, на підставі збору інформації щодо трактування поняття «економічна безпека» та її аналізу стало можливим узагальнити існуючі визначення поняття «економічна безпека підприємства» та систематизувати дев'ять основних підходів до розкриття його сутності. Із використанням статистичного методу виявили основні чинники, що призвели до фінансової незахищеності більшості сільськогосподарських підприємств в Україні в умовах військового стану. SWOT-аналіз і PEST-аналіз сільськогосподарських підприємств України дозволив виявити основні фактори, що загрожують економічній безпеці й визначають можливості її підвищення.

Результати дослідження та їх обговорення

Головним національним надбанням є сталий розвиток економіки та добробут громадян. В Україні в нинішні часи це не аби-яке завдання. Тим не менше, забезпечення національних інтересів і економічної безпеки є вкрай важливим [1]. У свою чергу, забезпечення стійкості економічної безпеки будь-якого сільськогосподарського підприємства, є необхідною складовою його розвитку. Забезпечення економічної безпеки аграрного підприємства повинно бути спорідненим із захищеністю інтересів людей, які працюють в ньому. За сучасних умов, даний термін можна визначити як забезпечення належного рівня захищеності різного роду життєво важливих ресурсів від безлічі загроз і небезпек [22, 6, 8]. Є також твердження, що «безпека» – це лише реакція чи відповідь на певну загрозу [7].

Перші визначення поняття «безпека» можна знайти в античних джерелах. У давньогрецькій мові відповідний термін означав «непохитний», «міцний» [4]. Його англійський замінник (security) походить від латинського словосполучення *sine cura* – без піклування і має низку значень: свобода від загрози, захист, охорона, стійкість, надійність, впевненість, гарантія, забезпечення, цінний папір [11]. У Сучасному тлумачному словнику української мови безпека характеризується як: відсутність небезпеки; умови, за яких не загрожує небезпека; попередження небезпеки [14].

У процесі дослідження встановлено, що увага до питання безпеки виникла разом із становленням еконо-

мічної системи, пройшовши довгий шлях у дослідженнях економічної безпеки підприємств, ключова роль яких формувалася в різних економічних теоріях. Проаналізувавши фахову економічну літературу, зрозуміли, що зустрічаються різні погляди щодо інтерпретації «економічної безпеки підприємства». Науковець Цвігун Т.В. [30] підкреслює, що при формуванні системи економічної безпеки підприємства необхідним є забезпечення конкурентних переваг, зумовлених відповідністю організаційної структури та фінансового, матеріального, кадрового потенціалів організації її стратегічним завданням і цілями. За Утенковою К., економічна безпека підприємства – це система, що забезпечує оптимальне управління ресурсами й мобілізацію організації, націлена на забезпечення її стійкого функціонування, дієвого протистояння різноманітним негативним факторам середовища [29]. В іншому дослідженні економічну безпеку підприємства описують як систему захищеності законних і життєво важливих інтересів організації від загроз різної форми, що забезпечує його стабільний розвиток згідно з встановленими цілями в умовах господарського ризику та конкуренції [20]. Згідно з висловленням Гапак Н. та Дочинець І., для розуміння здатності організації адаптуватися до змін і чи буде вона рости, необхідно розуміти рівень ризику, якому вона піддається [9, 2].

На основі дослідження автором систематизовано існуючі визначення поняття «економічна безпека підприємства» та виділено дев'ять основних підходів до розкриття його суті, зокрема: захист своєї інформації; захист від впливу зовнішніх чинників;

захист від негативного впливу оточуючого середовища; безпосередній захист інтересів самого підприємства як окремої ланки господарства; ступінь активації з коригування непередбачених змін у кон'юктурі ринку; поріг витривалості сільськогосподарського підприємства; наявність конкурентних переваг; як стан витривалості у непередбачуваній економічній політиці держави; розробка потреб в ефективному використанні сільськогосподарських ресурсів (рис. 1).

У ході аналізу дійшли висновку, що головні сутнісні аспекти економічної безпеки відображають такі характеристики: технологічна, правова, фінансова, кадрово-інтелектуальна, екологічна, інформаційна, ринкова, міжнародна та ресурсна. Категорія «економічна безпека сільськогосподарських підприємств» розкривається саме через дослідження її функціональної структури, яка складається з перелічених вище складових. Також до основного переліку можна додати й логістичну складову, зміст якої варто розуміти як оптимізацію взаємовідносин сільськогосподарського підприємства з постачальниками і посередниками, що набуває не аби-якого значення в нинішніх складних умовах, в яких перебувають вітчизняні підприємства [27].

Вважаємо основною перевагою для того чи іншого аграрного підприємства може бути створення власного організаційного підрозділу, метою якого буде зміцнення економічної безпеки для економії фінансових і матеріальних ресурсів, замкненості інформаційних потоків всередині підприємства, розширення можливостей для внутрішнього контролю та ефективної взаємодії структурних підрозділів. Окрім того, завданнями

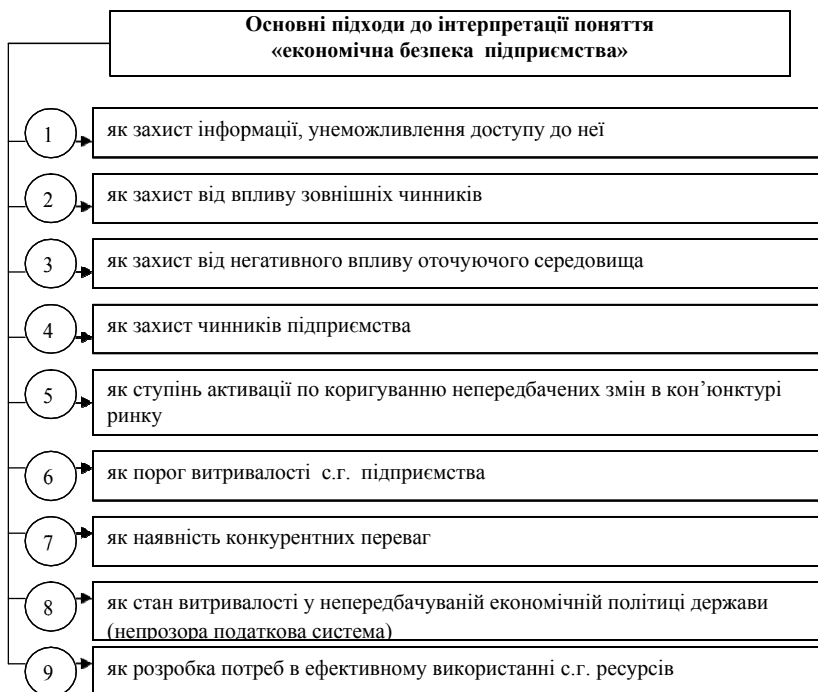

Рис. 1. Основні підходи до інтерпретації поняття «економічна безпека підприємства»

Джерело: систематизовано та узагальнено автором.

відділу з економічної безпеки може бути вдосконалення на основі самоорганізації захисту інформації, поліпшення фінансово-господарської дисципліни та зміцнення потенціалу підприємства в конкурентному середовищі аграрного бізнесу [20, 27].

Широкий вектор дослідження в цьому напрямку привів до загального поняття та сутності терміну «економічна безпека сільськогосподарських підприємств», котре дозволяє визначити його важливість як ланки у сільському господарстві. Це дозволяє уточнити трактування економічної безпеки функціонування сільськогосподарських підприємств як стану економічної системи підприємства, за якого використання виробничих

або інших ресурсів забезпечує його сталий розвиток.

Виходячи з понятійного апарату економічної безпеки та аналізуючи теоретичні підходи різних вчених-економістів, потрібно відмітити, що трактування поняття «економічна безпека підприємства» є найбільш доцільним із позиції саме відтворювального підходу з врахуванням впливу економічних суперечностей і економічної нестабільності. До того ж, низка досліджень підтверджує важливість фінансової безпеки як частини економічної. Відсутність високого рівня фінансової безпеки ускладнює стабілізацію економічної ситуації на підприємстві. Саме з цим зіткнулася більшість українських

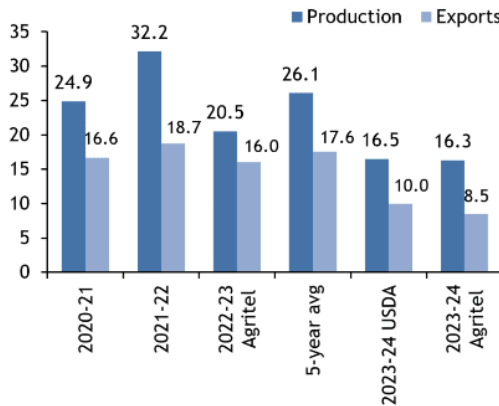

Рис. 2. Виробництво та експорт пшениці, млн т

Джерело: [14].

аграрних підприємств із початком повномасштабного вторгнення рф.

У 2022/2023 маркетинговому році (з 1 липня 2022 по 30 червня 2023 року) Україна експортувала 48,99 млн тонн зернових і зернобобових культур. Станом на 30 червня Україна експортувала 16,836 млн тонн пшениці, 2,704 млн тонн ячменю, 18 тис. тонн жита і 29,128 млн тонн кукурудзи. Упродовж попереднього маркетингового року (з липня 2021 року по 29 червня 2022 року) Україна експортувала 48,355 млн тонн зернових і зернобобових, зокрема: 18,72 млн тонн пшениці, 5,747 млн тонн ячменю, 161,5 тис. тонн жита і 23,409 тонн кукурудзи [16, 23].

Поточні економіко-політичні виклики в державі призвели до фінансової незахищеності більшості сільськогосподарських підприємств в Україні. Зокрема, введення воєнного стану призвело до реальних ризиків і загроз для підприємницької діяльності. Почався «особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки

державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки...» [24]. За даними на кінець листопада 2023 р., дев'ять областей України були розташовані в зоні бойових дій або тимчасової окупації, включаючи Дніпропетровську, Донецьку, Запорізьку, Луганську, Миколаївську, Харківську, Херсонську, Сумську та Чернігівську області. Саме ці регіони відіграють ключову роль в аграрному секторі, що становить практично половину ВВП для цих дев'яти областей [17].

На кінець листопада 2023 р. Україна втратила 25% орних земель (майже 8 млн га), а на сільськогосподарських територіях, які були визвалені, залишено небезпечні та фортифікаційні споруди [16]. Прибутковість сільськогосподарських підприємств до повномасштабного вторгнення знач-

ною мірою зумовлювалася розмірами експорту аграрної продукції. До початку військової агресії РФ у січні та лютому 2022 р., експорт сільськогосподарської продукції перевищував показники 2021 р. в 2,2 та 1,5 рази відповідно. Мінімальні обсяги були в квітні 2022 року – 0,9 млн тонн (відбулося зниження на 73,5%). Після підписання Зернової угоди щодо забезпечення експорту українського зерна Чорним морем, у серпні 2022 р. експорт зріс до 2,8 млн тонн, а у вересні вже до 3,1 млн тонн. Проте ці показники майже вдвічі менші, ніж у 2021 році.

Відтак, 2022 рік для українського аграрного сектору виявився вельми складним, оскільки повномасштабне вторгнення та введення воєнного стану значно змінили весь функціональний вигляд галузі. Таким чином, розуміння змін у бізнес-середовищі, що активно трансформується під впливом нових викликів, відіграє важливу роль у визначенні поточних завдань

управління підприємством і забезпеченні його економічної безпеки.

У ході дослідження використали SWOT-аналіз, як один із популярних методів оцінки фінансової безпеки підприємств, який ставить за мету визначення ефективних сторін, пов'язаних із провадженням діяльності підприємства. Результати SWOT-аналізу свідчать, що українські компанії мають потенційні можливості для розвитку та розширення виробництва сільськогосподарської продукції. На противагу цьому, зростання темпів інфляції, застаріла техніка, висока собівартість і витрати сільськогосподарського виробництва, а також нестійка врожайність є основними слабкими місцями підприємств даної галузі. Загрози полягають у нестабільності фінансово-економічної ситуації в державі, підвищенні цін на ресурси виробничого призначення, ризиках втрати елеваторних потужностей і обладнання через постійні ракетні обстріли і т.д. Розуміння

1. SWOT-аналіз сільськогосподарських підприємств України

Сильні сторони (Strengths):	Слабкі сторони (Weaknesses):
Вигідні природні умови і наявність плідних чорноземів. Постійний і стійкий попит на сільськогосподарську продукцію. Незмінні канали збуту. Близькість до каналів реалізації. Ринкова сегментація	Зростання темпів інфляції. Високі витрати й собівартість сільськогосподарського виробництва. Значна кількість застарілого обладнання. Нестабільна врожайність. значна залежність виробництва від енергії та матеріалів.
Можливості (Opportunities):	Загрози (Threats):
Підвищення політичної підтримки для сільськогосподарських виробників. Зростання рівня інновацій у галузі. Підвищення кваліфікації кадрів. Можливість залучення іноземних інвестицій. Впровадження заходів щодо поліпшення стану земель (розпушення, меліорація тощо).	Низький рівень конкурентоспроможності вітчизняних компаній на світовому ринку. Проблеми з податковою системою та змінами у системі електронного адміністрування ПДВ для сільськогосподарського бізнесу. Нестабільність фінансово-економічної ситуації в державі. Зростання цін на насіння, добрива, ЗЗР, паливо та інше. Ризик втрати елеваторних потужностей через воєнні атаки.

Джерело: складено автором за [21, 5].

2. PEST-аналіз сільськогосподарських підприємств України

Політичні фактори	Економічні фактори
Триває російсько-українська війна, яка призвела до руйнування інфраструктури, зростання цін на енергоносії та інші ресурси, порушення логістичних ланцюжків. Аграрний сектор є одним із найважливіших секторів економіки України, і від його стабільного функціонування залежить продовольча безпека країни. Війна негативно впливає на економічну безпеку аграрних підприємств, зокрема: - зменшує обсяги виробництва; - зростає витрати на виробництво; - порушує логістичні ланцюжки.	Зростання інфляції в Україні. Порушення світових товарних ринків. Зростання цін на продовольство на світовому ринку. Аграрний сектор є однією з галузей, яка здатна забезпечити зростання ВВП України в умовах війни. Зростання цін на продовольство на світовому ринку створює нові можливості для експорту української сільськогосподарської продукції
Соціальні фактори	Технологічні фактори
Зростання рівня безробіття в Україні. Зниження рівня доходів населення. Зростання попиту на продовольство в Україні. Зростання попиту на продовольство в Україні створює можливості для збільшення виробництва сільськогосподарської продукції.	Розвиток цифрових технологій. Зростання використання відновлюваних джерел енергії. Зміни клімату. Технологічні фактори можуть бути використані для підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції та зменшення впливу на навколишнє середовище.

Джерело: складено автором за [19, 32, 23].

сильних і слабких сторін і загроз допоможе визначити міри впливу й корекції системи управління підприємством. В умовах воєнного стану управління безпекою зводиться до прийняття комплексних рішень щодо вибору стратегії розвитку й реалізації дій, здатних звести до мінімуму негативний вплив факторів небезпеки (табл. 1).

Окрім того, в ході дослідження застосували й інший широко використовуваний метод оцінки фінансової безпеки підприємств – PEST-аналіз (що значить включення політичних (Political), економічних (Economic), соціальних (Social) і технологічних (Technological)). Він дозволяє виявити основні загрози для компанії та дозволяє визначити, на які фактори ризику варто звернути увагу в першу чергу. Висновки PEST-аналізу для підприємств аграрної галузі України у період воєнного стану представлені

в табл. 2. Зазначимо, що економічні фактори мають найбільший вплив і прямо чи опосередковано впливають на діяльність підприємств галузі. Значущими економічними чинниками є коливання тарифів на енергоносії, котрі безпосередньо впливають на економічну ситуацію підприємства. Тому необхідно постійно вдосконалювати цінову політику й шукати шляхи зниження витрат на підприємстві. Значний вплив також має технологічний чинник, такий як використання конкурентами новітньої техніки й розробок, витрати на дослідження, наукові розробки та швидкість зношування техніки (табл. 2).

PEST-аналіз аграрних підприємств України в умовах війни показує, що на діяльність підприємств впливають як негативні, так і позитивні фактори. Негативні фактори, такі як війна та економічна криза, негативно впливають на обсяги ви-

робництва, витрати й логістику. Позитивні фактори, такі як зростання цін на продовольство на світовому ринку та зростання попиту на продовольство в Україні, створюють можливості для збільшення виробництва та експорту сільськогосподарської продукції.

Забезпечення економічної безпеки аграрного підприємства передбачає досягнення стабільного стану, при якому підприємство здатне швидко й максимально ефективно відновлюватися, зменшуючи при цьому вплив негативних факторів на виробничі процеси та підприємство взагалі. Ключовим аспектом економічної безпеки сільськогосподарських підприємств, який тісно пов'язаний із іншими елементами, є кадрова безпека. Н. Логінова надає повне й глибоке визначення кадрової безпеки, яка є важливою складовою економічної безпеки підприємства. Вона спрямована на виявлення, нейтралізацію, запобігання, відвернення та попередження загроз, небезпек і ризиків, спрямованих на персонал і його інтелектуальний потенціал, і ті, що виникають безпосередньо від нього [15].

Забезпечення високого рівня кадрової безпеки є пріоритетом для досягнення високих показників ефективності виробництва й прибутковості підприємства. Головні критерії рівня кадрової безпеки включають динаміку чисельного складу підприємства, рівень кваліфікації кадрового потенціалу та ефективність використання персоналу.

Однією з основних негативних впливів на кадрову безпеку є недостатня кваліфікація працівників, яка може призводити до нездатності ефективно виконувати свою роботу. Також може виникати проблема че-

рез низький рівень управління персоналом і нестачу коштів на оплату праці окремих категорій працівників. Нині кадрова політика є ключовим фактором як для забезпечення безпеки, так і для забезпечення ефективності підприємства. Для успішного функціонування механізму кадрової безпеки важливо фінансувати матеріальні і моральні методи заохочення, організовувати стратегічне кадрове планування та поліпшувати умови праці персоналу. Отже, забезпечення кадрової безпеки може гарантувати високий рівень економічної безпеки підприємства спільно з іншими елементами.

Техніко-технологічна складова у свою чергу відіграє суттєву роль у забезпеченні економічної безпеки, що проявляється у рівні застосування технологій на підприємстві. Загрози цієї складової включають зниження технічного потенціалу підприємства, порушення дисципліни й моральне старіння техніки і технологій, які використовуються. Зовнішні загрози полягають у зниженні доступності коштів для оновлення машино-тракторного парку. Це призводить до використання фізично й морально зношеної техніки та технологій, що зменшує їх ефективність і може призвести до проблем на виробництві. Це, в свою чергу, створює реальні загрози для працівників і може призвести до додаткових витрат, погіршуючи економічну безпеку підприємства [12].

Особливу роль у забезпеченні економічної безпеки відіграє енергетична безпека. Вона є однією з ключових функціональних складових економічної безпеки і вимагає незалежності господарської діяльності від перебоїв у постачанні енергетичних ресурсів.

Забезпечення енергетичної безпеки включає підвищення ефективності використання енергетичних ресурсів і використання альтернативних джерел енергії. Це важливо для продовження роботи підприємства в разі вимкнення електроенергії, що може виникнути через різні обставини.

Екологічна безпека є необхідною складовою для сталого розвитку сільськогосподарського підприємства. Висока розораність сільськогосподарських угідь і використання хімічних речовин можуть призводити до знецінення ґрунту та зменшення ефективності виробництва. Запровадження механізмів для уникнення негативних впливів на навколишнє середовище й стимулювання виробників дотримуватися екологічних норм допоможе забезпечити належний рівень екологічної безпеки та уникнути збитків у виробництві.

Ключову роль у створенні та оптимізації виробничих процесів для забезпечення економічної безпеки підприємства відіграє виробнича складова. Ринкова складова, що визначає здатність підприємства відповідати зовнішнім потребам ринку, також є важливим аспектом. Забезпечення захисту від помилкової поведінки на ринку й вірна товарна і збутова політика сприяють ефективності підприємства та його стійкості на ринку [14].

Першим показником зниження рівня ринкової безпеки є неспроможність ефективно конкурувати з іншими учасниками ринку. Основним завданням ринкової політики є розробка стратегії й організація процесу збуту готової продукції на ринку таким чином, щоб це було якнайбільш ефективно з точки зору грошових і часових витрат. Це відповідальність

служби маркетингу на виробництві. Важливо, щоб служба маркетингу постійно моніторила ринок, щоб конкурувати, адаптувати виробництво й надавати керівництву корисну інформацію для розробки і корекції стратегії та фінансової безпеки підприємства.

Задля контролю використовують т.з. коефіцієнт ринкової віддачі активів, частку підприємства на ринку, коефіцієнт інноваційних витрат і ритмічність збуту продукції. Аналіз цих показників у динаміці з урахуванням особливостей виробництва є важливим для контролю ефективності.

Додатково, ринок піддається впливові політичної й економічної ситуації в країні, рівня платоспроможності покупців, нестабільності курсу валют, нечесних дій конкурентів, криз у світі та можливих бойових дій або іншої підривної діяльності від інших країн-конкурентів. Такий аналіз ринкових показників і чинників дозволяє розробляти систему заходів для протидії загрозам і адаптації до змінливих умов ринку.

Досліджуючи питання економічної безпеки підприємств, не можна оминати увагою такі її складові як правова й інформаційна безпека. Правова безпека відіграє ключову роль у економічній безпеці підприємства, захищаючи його інтереси. Внутрішніми правовими загрозами можуть бути порушення дисципліни (від запізнення на роботу до крадіжок майна), а зовнішніми – взаємодія з контролюючими органами влади, постачальниками, покупцями та конкурентами. Для забезпечення правової безпеки підприємства важливо створити юридичний відділ або замовити послуги юридичних фірм, які спеціалізуються на режимі пра-

вової безпеки. Із розвитком інформаційних технологій підприємства переходять в онлайн-режим і виникає потреба в інформаційній безпеці. Оскільки інформаційна сфера стає ключовою для економічної безпеки, підприємства активно забезпечують максимальну підтримку інформаційної безпеки, здійснюючи заходи для захисту від хакерських атак і інших загроз інформаційній безпеці. Таким чином, інформаційна безпека стає необхідною складовою економічної безпеки сільськогосподарських підприємств.

Аграрним підприємствам необхідно адаптуватися до нових умов, щоб мінімізувати негативний вплив негативних факторів і скористатися можливостями, які створюють позитивні фактори [2]. Автоматизація, модернізація й застосування передових технологій стають ключовими завданнями для сучасних аграрних підприємств, оскільки це дозволить знизити виробничі витрати та прискорити процеси виробництва. За результатами експертних оцінок соціальний фактор має найменший вплив на діяльність аграрних підприємств України під час воєнного стану. Таким чином, існуючі загрози економічній безпеці аграрних підприємств вимагають розробки плану заходів для мінімізації, усунення та попередження ризиків.

На сьогоднішній день держава активно підтримує та надає можливості для знаходження нових рішень в умовах складнощів, шляхом впровадження нових нормативних вимог. Наприклад, було внесено зміни до вимог і термінів подання статистичної, фінансової та податкової звітності. Значні зміни також відбулися в банківському та податковому зако-

нодавстві країни, а також у системі державного регулювання цін та ціноутворення [31].

Інші шляхи підтримки розвитку аграрних підприємств і підтримки їх економічної безпеки під час військового стану можуть включати:

- налагодження та диверсифікацію шляхів експорту сільськогосподарської продукції та імпорту сировини;
- розширення програм доступного банківського кредитування;
- мінімізацію бюрократичних процедур (запровадження цифровізації в усіх сферах бізнесу).

Таким чином, проблеми економічної безпеки та ефективного управління підприємствами потребують серйозної уваги й пошуку нових бізнес-моделей, які відповідають кардинально новим вимогам воєнного часу.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Отже, економічна безпека підприємства, яка є необхідною умовою його діяльності, представляє собою стан взаємодії підприємства з суб'єктами внутрішнього та зовнішнього середовища. У цьому стані підприємство, використовуючи свої ресурси спільно з державними інституціями, має можливість виявляти загрози своїй діяльності, нейтралізовувати їхній вплив, уникати їх і пом'якшувати чи долати наслідки цих загроз. Дотримання принципів економічної безпеки дозволить підприємству підвищити ефективність своєї діяльності за допомогою політики стратегічної послідовності, покращити якість фінансових послуг, технологій і інструментів, а також збільшити рівень доходів і зберегти стабільність.

Економічна безпека розвитку суб'єкта підприємництва має бути реалізована за допомогою системи конкретних правил і методів, які не лише охарактеризовують загальні особливості його роботи, але й відповідають сучасним умовам господарювання. Персонал повинен приймати рішення на такому рівні швидкості, з яким виникають загрози й негативні зміни та мати вміння їх передбачати для забезпечення економічної безпеки підприємства від впливу суб'єктивних і об'єктивних чинників. Менеджмент підприємства та його економічна безпека повинні ґрунтуватися на цілях успішного функціонування і розвитку у різних сферах його діяльності та впливу й взаємодіяти між собою колегіально.

SWOT-аналіз продемонстрував, що слабкими сторонами українських аграрних компаній є зростання темпів інфляції, значна кількість застарілої техніки, висока собівартість та витрати сільськогосподарського виробництва, а також нестійка врожайність. PEST-аналіз довів, що найбільший вплив на діяльність підприємств мають економічні фактори, зокрема: коливання тарифів на енергоносії, паливо та інші виробничі ресурси, курс валют і ціни на світовому ринку. Технологічний чинник також має значний вплив, включаючи такі аспекти, як державна технологічна підтримка, швидкість адаптації до нових технологій, наукові розробки та зношування техніки.

Наступні дослідження будуть спрямовані на розгляд шляхів підвищення рівня фінансової безпеки сільськогосподарських компаній і розробку стратегій мінімізації виявлених ризиків. Зміцнення фінансової безпеки як складової економічної

безпеки аграрних підприємств допоможе досягти максимальної ефективності та стабільності в діяльності підприємства, своєчасно виявляти загрози та успішно їх подолати.

Список використаних джерел

1. Антонюк В.П., Новікова О.Ф. та ін. Сталій розвиток промислового регіону: соціальні аспекти: моногр. НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Донецьк, 2014. 354 с.
2. Васильєв А.А., Галенко В.М. Фінансова безпека аграрних підприємств в умовах правового режиму воєнного стану. *Економіка та суспільство*. Вип. 45. 2022. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-63>
3. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: монографія. Львів: Арал, 2008. 384 с.
4. Вергал К.Ю. Теоретичні аспекти стратегічного управління підприємством в умовах інтеграції. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2018. № 3. С. 33–40.
5. Верхоглядова Н.І. Особливості управління безпекою підприємницької діяльності в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 39. URL: <https://www.economyandsociety.in.ua/journal/article/view/1395/1345>.
6. Гапак Н.М., Дочинець І.В. Суть та еволюція поняття «економічна безпека підприємства». *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2014. Вип. 2(43). С. 68–73.
7. Гбур З.В. Економічна безпека як одна зі складових забезпечення національної безпеки України на сучасному етапі. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 18. С. 81–86.
8. Голович Н.М. Чинники економічної безпеки функціонування сільськогоспо-

- дарських підприємств України. *Вісник Хмельницького національного університету*. Серія: Економічні науки. 2013. № 2. С. 37–42.
9. Голович Н.М. Роль оцінки ризику інвестиційної діяльності для забезпечення фінансової безпеки аграрних підприємств. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2019. № 2. С. 23–26.
10. Дубинська О. Визначення рівня фінансово-економічної безпеки на підставі аналізу фінансової звітності підприємства. *Таврійський науковий вісник*. Серія: Економіка. 2021. №5. С. 112–122. URL: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2021.5.14>
11. Каламбет С.В., Кириленко Б.О. Економічна безпека як багаторівнева система. *Економіка та суспільство*. 2016. № 5. С. 344–349. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/5_ukr/62.pdf
12. Квасницька Р.С., Доценко І.О., Матвійчук Л.О. Оцінювання фінансової безпеки підприємства в системі забезпечення реалізації його фінансової стратегії. *Фінанси і кредит: проблеми теорії та практики*. 2019. Вип. 3. URL: <http://elar.khmnu.edu.ua/handle/123456789/8276>
13. Козловський С.В. Теоретико-методологічні підходи до визначення категорії «економічна безпека» та складових економічної безпеки України. *Економіка та держава*. 2016. № 6. С. 37–42.
14. Кубай О.Г., Заставнюк О.А. Удосконалення фінансово-економічної безпеки в системі антикризового управління аграрного підприємства. *Агросвіт*. 2022. № 4. С.68–78.
15. Логінова Н.І. Місце кадрової безпеки в економічній безпеці підприємства. *Комунальне господарство міст: науково-технічний збірник*. 2009. № 87. С. 371–376.
16. Міністерство аграрної політики та продовольства України. Офіційний сайт. URL: <https://minagro.gov.ua/>
17. Міністерство економіки України. Офіційний сайт. URL: <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>
18. Москвін Б.Ю. Економічна безпека фінансових інституцій в умовах воєнного стану в Україні. *Економіка і організація управління*. 2022. Вип. 2 (46). С. 110–119. URL: <https://jeou.donnu.edu.ua/article/view/12549>
19. Оргенич Ю., Діброва В. Економічна безпека промислових підприємств в Україні: стан, проблеми та напрямки покращення. *Таврійський науковий вісник*. Серія: Економіка. 2023. № 15. С. 180–191. URL: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.15.22>
20. Орлик О.В. Механізм управління фінансово-економічною безпекою підприємства та його основні складові. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2020. Вип. 2 (19). С. 222–232.
21. Осташко Т.О. Сільськогосподарський експорт України в умовах війни і шляхи його відновлення. *Економіка України*. 2022. Вип. 5. С. 26–37. URL: http://economyukr.org.ua/docs/EU_22_05_026_uk.pdf
22. Про введення воєнного стану в Україні. Указ Президента України No 2102-IX від 24.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
23. Пшениця, ячмінь, кукурудза: перспективи експорту в сезоні 2023. 2023. URL: <https://latifundist.com/blog/read/3002-pshenitsya-yachmin-kukurudza-perspektivi-eksportu-v-sezoni-2023>
24. Рогатина Л.П. Методологічні засади визначення категорій економічної безпеки суб'єктів господарювання. *Ефективна економіка*. 2015. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4661>
25. Ситник Г.В., Блакита Г.В., Гуляєва Н.М. та ін. Економічна безпека підприємництва в Україні : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2020. 284 с.

26. Тульчинська С.О., Солосіч О.С. Концептуальні засади забезпечення економічної безпеки підприємництва в умовах воєнного стану. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2022. № 3 (79). С. 97–102.
27. Танклевська Н.С., Голович Н.М. Значення бенчмаркінгу в економічній безпеці сільськогосподарських підприємств. *Таврійський науковий вісник. Економічні науки*. 2013. № 87. С. 330–334.
28. Ткачук Г.О. Економічна безпека підприємства: вектор актуальних наукових досліджень. *Підприємництво та інновації*. 2019. Випуск 10. С. 87–92.
29. Утенкова К. Економічна безпека як складова національної безпеки України. *Вісник ХНУ ім. Каразіна*. 2019. №9. С.129–144.
30. Цвігун Т.В. Вплив факторів внутрішнього середовища на економічну безпеку підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2019. № 4(1). С. 165–168. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2019_4%281%29_34
31. Шалигіна І.В. Функціонування аграрного сектору економіки України та його фінансова підтримка в умовах війни. Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми економіки, обліку, фінансів і права в умовах сучасних викликів». Полтава (11 жовтня 2022). С. 43.
32. Mohylnyi O., Patyka N., Kucher A., Krupin V., Siedlecka A., Wysokinski M. Features of Agrarian Sector Deregulation in the Context of Martial Law: Shocks in Food Security. *Sustainability*. 2022. Vol. 14. URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/14/20/12979>
- sotsialni aspekty: monohr [Sustainable development of the industrial region: social aspects: monogr.]. NAN Ukrainy, In-t ekonomiky prom-sti. Donetsk, 354.
2. Vasyliiev, A.A., Halenko, V.M. (2022). Finansova bezpeka ahrarnykh pidpriemstv v umovakh pravovoho rezhymu voiennoho stanu [Financial security of agricultural enterprises in the conditions of the legal regime of martial law]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 45. Retrieved from <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-63>
3. Vasylytsiv, T.H. (2008). Ekonomichna bezpeka pidpriemnytstva Ukrainy: stratehiia ta mekhanizmy zmitsnennia: monohrafiia [Economic security of Ukrainian entrepreneurship: strategy and strengthening mechanisms: monograph]. Lviv: Aral, 384.
4. Verhal, K.Yu. (2018). Teoretychni aspekty stratehichnoho upravlinnia pidpriemstvom v umovakh intehratsii [Theoretical aspects of strategic enterprise management in the conditions of integration]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli*, 3, 33–40.
5. Verkhohliadova, N.I. (2022). Osoblyvosti upravlinnia bezpekoiu pidpriemnytstoi diialnosti v umovakh voiennoho stanu [Peculiarities of security management of business activity in the conditions of martial law.]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 39. Retrieved from <https://www.economyandsociety.in.ua/journal/article/view/1395/1345>
6. Hapak, N.M., Dochynets, I.V. (2014). Sut ta evoliutsiia poniattia «ekonomichna bezpeka pidpriemstva» [The essence and evolution of the concept of «economic security of the enterprise»]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*, 2(43), 68–73.
7. Hbur, Z.V. (2017). Ekonomichna bezpeka yak odna zi skladovykh zabezpechennia natsionalnoi bezpeky Ukrainy na suchasnomu etapi [Economic security as one of the components of ensuring the national security of Ukraine at the current stage]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 18, 81–86.

References

1. Antoniuk, V.P., Novikova, O.F. ta in. (2014). Stalyi rozvytok promysloвого rehionu:

8. Holovych, N.M. (2013). Chynnyky ekonomichnoi bezpeky funktsionuvannia silskohospodarskykh pidpriemstv Ukrainy [Factors of economic security of functioning of agricultural enterprises of Ukraine]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky*, 2, 37–42.
9. Holovych, N.M. (2019). Rol otsinky ryzyku investytsiinoi diialnosti dlia zabezpechennia finansovoi bezpeky ahrarnykh pidpriemstv [The role of risk assessment of investment activities to ensure the financial security of agricultural enterprises]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, 2, 23–26.
10. Dubynska, O. (2021). Vyznachennia rivnia finansovo-ekonomichnoi bezpeky na pidstavi analizu finansovoi zvitnosti pidpriemstva [Determination of the level of financial and economic security based on the analysis of the company's financial statements]. *Tavriiskyi naukovyi visnyk. Seriya: Ekonomika*, 5 112–122. Retrieved from <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2021.5.14>
11. Kalambet, S.V., Kyrylenko, B.O. (2016). Ekonomichna bezpeka yak bahatorivneva sistema [Economic security as a multi-level system]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 5, 344–349.
12. Kvasnytska, R.S., Dotsenko, I.O., Matviichuk, L.O. (2019). Otsiniuvannia finansovoi bezpeky pidpriemstva v systemi zabezpechennia realizatsii yoho finansovoi stratehii [Assessment of the financial security of the enterprise in the system of ensuring the implementation of its financial strategy]. *Finansy i kredyt: problemy teorii ta praktyky*, 3. Retrieved from <http://elar.khmnu.edu.ua/handle/123456789/8276>
13. Kozlovskiy, S.V. (2016). Teoretyko-metodolohichni pidkhody do vyznachennia katehorii «ekonomichna bezpeka» ta skladovykh ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Theoretical and methodological approaches to the definition of the category «economic security» and the components of economic security of Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava*, 6, 37–42.
14. Kubai, O.H., Zastavniuk, O.A. (2022). Udoskonalennia finansovo-ekonomichnoi bezpeky v systemi antykrizovoho upravlinnia ahrarnoho pidpriemstva [Improvement of financial and economic security in the anti-crisis management system of an agrarian enterprise]. *Ahrosvit*, 4, 68–78.
15. Lohinova, N.I. (2009). Mistse kadrovoy bezpeky v ekonomichnii bezpetsi pidpriemstva [The place of personnel security in the economic security of the enterprise]. *Komunalne hospodarstvo mist: nauково-tekhnichniy zbirnyk*, 87, 371–376.
16. Ministerstvo ahrarnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy. [Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine]. Ofitsiyni sait. Retrieved from <https://minagro.gov.ua/>
17. Ministerstvo ekonomiky Ukrainy [Ministry of Economy of Ukraine]. Ofitsiyni sait. Retrieved from <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>
18. Moskvina, B.Yu. (2022). Ekonomichna bezpeka finansovykh instytutiv v umovakh voiennoho stanu v Ukraini [Economic security of financial institutions in the conditions of martial law in Ukraine]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*, 2 (46), 110–119. Retrieved from <https://jeou.donnu.edu.ua/article/view/12549>
19. Ohrenych, Yu., Dibrova, V. (2023). Ekonomichna bezpeka promyslovykh pidpriemstv v Ukraini: stan, problemy ta napriamky pokrashchennia [Economic security of industrial enterprises in Ukraine: state, problems and directions for improvement]. *Tavriiskyi naukovyi visnyk. 2Seriia: Ekonomika*, (15), 180–191. Retrieved from <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.15.22>
20. Orlyk, O.V. (2020). Mekhanizm upravlinnia finansovo-ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva ta yoho osnovni skladovi [The mechanism of managing financial and economic security of the enterprise and its

- main components]. *Finansovo-kredytna dialnist: problemy teorii ta praktyky*, 2 (19), 222–232.
21. Ostashko, T.O. (2022). Silskohospodarskyi eksport Ukrainy v umovakh viiny i shliakhy yoho vidnovlennia [Agricultural export of Ukraine in war conditions and ways of its recovery]. *Ekonomika Ukrainy*, 5, 26–37. Retrieved from http://economyukr.org.ua/docs/EU_22_05_026_uk.pdf
22. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini [About the introduction of martial law in Ukraine]. Ukaz Prezydenta Ukrainy No 2102-IX vid 24.02.2022. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
23. Pshenytsia, yachmin, kukurudza: perspektyvy eksportu v sezoni 2023 [Wheat, barley, corn: export prospects in the 2023 season]. (2023). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
24. Rohatina, L.P. (2015). Metodolohichni zasady vyznachennia katehoriï ekonomichnoi bezpeky sub'ektiv hospodariuvannia [Methodological principles of determining economic security categories of economic entities]. *Efektivna ekonomika*, 12. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4661>
25. Sytnyk, H.V., Blakyt, H.V., Huliaieva, N.M. ta in. (2020). Ekonomichna bezpeka pidpriemnytstva v Ukraini : monohrafiia [Economic security of entrepreneurship in Ukraine: monograph]. Kyiv : Kyiv. nats. torh-ekon. un-t, 284.
26. Tulchynska, S.O., Solosich, O.S. (2022). Kontseptualni zasady zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemnytstva v umovakh voiennoho stanu [Conceptual principles of ensuring the economic security of entrepreneurship in the conditions of martial law]. *Naukovyi pohliad: ekonomika ta upravlinnia*, 3 (79), 97–102.
27. Tanklevska, N.S., Holovych, N.M. (2013). Znachennia benchmarkinhu v ekonomichnii bezpetsi silskohospodarskykh pidpriemstv [The value of benchmarking in the economic security of agricultural enterprises]. *Tavriiskyi naukovyi visnyk. Ekonomichni nauky*, 87, 330–334.
28. Tkachuk, H.O. (2019). Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: vektor aktualnykh naukovykh doslidzhen [Economic security of the enterprise: a vector of current scientific research]. *Pidpriemnytstvo ta innovatsii*, 10, 87–92.
29. Utenkova, K. (2019). Ekonomichna bezpeka yak skladova natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Economic security as a component of national security of Ukraine]. *Visnyk KhNU i. Karazina*, 9, 129–144.
30. Tsvihun, T.V. (2019). Vplyv faktoriv vnutrishnoho seredovyscha na ekonomichnu bezpeku pidpriemstva [The influence of internal environmental factors on the economic security of the enterprise]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, 4(1), 165–168.
31. Shalyhina, I.V. (2022). Funktsionuvannia aharnoho sektoru ekonomiky Ukrainy ta yoho finansova pidtrymka v umovakh viiny [The functioning of the agrarian sector of the economy of Ukraine and its financial support in the conditions of war]. *Zbirnyk tez dopovidei Mizhnarodnoi nauково-praktychnoi konferentsii «Aktualni problemy ekonomiky, obliku, finansiv i prava v umovakh suchasnykh vyklykiv»*. Poltava, 43.
32. Mohylnyi, O., Patyka, N., Kucher, A., Krupin, V., Siedlecka, A., Wysokinski, M. (2022). Features of Agrarian Sector Deregulation in the Context of Martial Law: Shocks in Food Security. *Sustainability*, 14. URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/14/20/12979>

Hook O. (2023).

CONCERNING THE ECONOMIC SECURITY OF THE AGRICULTURAL ENTERPRISE IN THE CONDITIONS OF WARTIME

BIOECONOMY AND AGRARIAN BUSINESS, 14(4): 97-113

<https://journals.nubip.edu.ua/index.php/bioeconomy/article/view/48650>

[https://doi.org/10.31548/economics14\(4\).2023.085](https://doi.org/10.31548/economics14(4).2023.085)

Abstract. The essence of the concept of «economic security of the functioning of agricultural enterprises» has been revealed and clarified. Methodical approaches to determining the basic level of economic security of the functioning of agricultural enterprises are proposed. The impact of military conflicts on the economic stability of agricultural enterprises is studied. The main challenges faced by agricultural enterprises in the conditions of military operations are determined. Strategies and measures are being developed to ensure the effective functioning of enterprises during the wartime period. Attention is paid to key aspects of economic security, such as risk management, resource reserve, and adaptation of business models under the influence of wartime conditions. A detailed analysis of strategies provides an understanding of how agricultural enterprises can effectively protect their economic security and maintain stability in times of military threats.

The economic security of the functioning of agricultural enterprises is the state of the enterprise, which characterizes its ability to be effective, despite internal and external threats. The basic level of economic security of the functioning of agricultural enterprises is determined based on the assessment of such indicators as financial stability, production capacity, competitiveness, environmental safety. Military conflicts create significant threats to the economic security of agricultural enterprises. The main challenges include: disruption of production processes; reducing access to resources; increasing the level of risks.

To ensure the effective functioning of agricultural enterprises during the war period, it is necessary to develop and implement a set of measures, such as: risk management; resource reservation; adaptation of business models. Risk management involves the development and implementation of measures aimed at reducing the probability and consequences of negative events. Resource reservation involves the creation of reserves of resources necessary to ensure the uninterrupted functioning of the enterprise. The adaptation of business models involves changing the organizational structure, technologies, production processes, etc., taking into account the conditions of wartime. The proposed strategies and measures ensure an increase in the economic security of agricultural enterprises and contribute to their sustainable functioning in the period of military threats.

Keywords: economic security; agricultural enterprise; strategies; stability; risk management; adaptation of business models.